

Dušan Čalić: Produktivnost rada i privredni razvoj SFRJ

izd. JAZU, Zagreb 1966. god. str. 244.

Bogdan Čosić

Akademik prof. dr Dušan Čalić, autor je većeg broja naučnih radova iz područja ekonomskih nauka, objavljenih u našoj zemlji, a neki su pobudili i širi interes, tako da su prevedeni na francuski, engleski i mađarski jezik. Gotovo svi njegovi radovi odlikuju se, između ostalog, cjelovitim ulazem u probleme ekonomske teorije i prakse.

Čalić se dosada uglavnom bavio dvjema osnovnim grupama problema:

- a) Teoretskim i praktičnim pitanjima izgradnje socijalističke privrede u Jugoslaviji i
- b) Problematikom razvoja i tendencija u svjetskoj privredi posebno s aspekta nastanka i razvoja socijalizma kao svjetskog procesa.

Na ovaj način Čalić vrši analizu i sintezu razvoja suvremenog socijalizma u svijetu s razvojem socijalističke ekonomike u našoj zemlji. Naime, u mnogim svojim radovima (npr. »Neki problemi privrede FNRJ«, izd. »Informator«, Zagreb 1962. g., »Ekonomska politika i uklapanje naše privrede u međunarodnu podjelu rada«, »Naša stvarnost« No 4/1962), Čalić ističe izvanrednu potrebu čvršćeg povezivanja naše zemlje i njezine privrede sa svjetskim tržištem i svjetskom podjelom rada. To on čini i u radu o kojemu je ovdje riječ. Autor posebno stavlja akcenat na one promjene u svjetskoj privredi koje uvjetuju stvaranje svjetske ekonomike i koje omogućavaju pojavu socijalizma kao svjetskog procesa. U vezi s time profesor Čalić je izgradio vlastiti sistem teoretskih pogleda na suvremene ekonomske probleme socijalizma čime već duže vremena vrši određeni utjecaj na ekonomsku nauku u našoj zemlji, a njegovo marksističko shvaćanje procesa razvijanja socijalizma i socijalističke privrede, po svojem značaju prelazi okvire naše zemlje. Posebno treba istaknuti da njegovi radovi također značajno utječu na formiranje mladih ekonomskih kadrova, toliko potrebnih našoj zemlji.

Najnovija knjiga dr Čalića koju je u okviru svoje biblioteke »Suvremeni ekonomski problemi«, čiji je prvi urednik bio akademik M. Mirković, a danas je uređuje dop. član Akademije V. Stipetić, izdala JAZU u Zagrebu, odlikuju se kao naučni rad zapažene kvalitete. Rad u stvari čini uspjelu sintezu širokog marksističkog obrazovanja autora i temeljitog poznavanja suvremene ekonomske misli s bogatim empirijskim istraživanjem koje je autor za ovaj rad izvršio i s temeljitim poznavanjem cjelokupne jugoslavenske privredne historije, ekonomske politike i privredne prakse, kao i s poznavanjem razvoja društvenih proizvodnih odnosa u našoj zemlji i svim ostalim socijalističkim zemljama.

Ovaj rad tretira jedno od najznačajnijih i najinteresantnijih područja ekonomske teorije i praktične privredne djelatnosti ljudskog društva. Analiza produktivnosti rada, njezinog značaja i faktora od koji ona ovisi, si-

gurno je takva tema koja zaslužuje punu pažnju suvremenih ekonomskih teoretičara. No i pored toga čovjek, kada pristupa ovoj analizi, susreće se već na početku s određenim bitnim problemima. Takav jedan problem jeste i pitanje same definicije pojma produktivnosti rada. Čalić, međutim, ističe da je Marx već u »Kapitalu« dao ovu definiciju i da je ona prihvatljiva za suvremenu analizu.

Produktivnost rada je, međutim, posebno značajna za socijalistički sistem koji po svojoj suštini mora pružiti veću produktivnost nego što je to mogao kapitalizam. Historijsko opravdanje i historijska misija socijalizma jeste njegova sposobnost da brže razvija produktivnost rada nego što je to činio kapitalizam. Čalić je postavio ovdje jedno centralno i ključno pitanje, a ono traži odgovor na to što je pokretač razvoja produktivnosti rada u uvjetima socijalizma, kada više to nije profit. Čalić, koliko se nama čini, ima ovdje svoj odgovor. On ga vidi u promijenjenom položaju radnika u procesu proizvodnje. Zbog toga je pitanje razvijanja produktivnosti rada ujedno i pitanje razvijanja socijalističkih proizvodnih odnosa, a ne samo proizvodnih snaga. Ovim metodom autor izlaže čitavu problematiku koju tretira ova knjiga.

Zbog toga što je pravilno, tj. naučno sagledao značaj produktivnosti rada, Čalić je svojoj analizi prišao veoma temeljito. Pri tome autor ima osjećaj da pronade i istakne ono što je bitno, osnovno i tako se približava ekonomskim zakonitostima. Autor je pošao od teze da »produktivnost rada predstavlja jednu od temeljnih ekonomskih kategorija« (str. 9), i zakon stalnog razvijanja produktivnosti rada znači u stvari zakon ekonomije vremena. Već je Marx napisao da se na »ekonomiju vremena svodi u krajnjoj liniji čitava ekonomija«.

Ono što je posebno značajno za Čalićevu knjigu jeste to da je on pred sebe postavio sasvim konkretan zadatak da istraži međuzavisnosti privrednog razvoja Jugoslavije i porasta produktivnosti rada. Sadržaj njegovih izlaganja jeste analiza faktora produktivnosti rada, kao elemenata privrednog razvoja. Autor je taj zadatak vidio radi toga što je »jugoslavenska privreda ušla u onaj stadij svoga razvoja kada odlučujući faktor postaje porast produktivnosti rada« (str. 5). Nužan je prelaz jugoslavenske privrede na viši nivo privređivanja pri čemu je, prema autoru, porast produktivnosti rada najvažniji element.

Sama knjiga se dijeli na dva dijela i na Dodatak. Svaki dio se dijeli na nekoliko poglavlja a neka poglavlja i na potpoglavlja. Prvi dio nosi naslov: »Pojam, značaj i mjerenje produktivnosti rada« i obuhvaća 65 str. Ovaj dio se dijeli na tri poglavlja i to: 1. Značaj produktivnosti rada u ekonomskoj teoriji i privrednoj politici; 2. Pojam produktivnosti rada i historijski razvoj pojma; 3. Mjerenje produktivnosti rada. Drugi dio nosi naslov: »Ekonomska razvoj SFRJ i produktivnost rada«. Ovaj dio obuhvaća četiri poglavlja i to: 1. Produktivnost rada SFRJ prema drugim zemljama; 2. Produktivnost rada i dosadanji privredni razvoj; 3. Osnovni principi privrednog razvoja i prelaza ekonomike SFRJ na viši nivo privređivanja; 4. Osnovni metodi ubrzanog porasta produktivnosti rada u SFRJ. Od posebnog su naučnog interesa i Čalićeva izlaganja dana u »Dodatku« gdje se iznose rezultati empirijskih istraživanja koja je autor izvršio u velikom broju jugoslavenskih poduzeća, a posebno u poduzeću »Prvomajska« i »Rade Končar« u Zagrebu. Čalić je također iznio podatke o kretanju produktivnosti rada u američkom poduzeću »Westinghouse Electric CO« od 1958—1962. g. Posebno na ovome mjestu dr Čalić opisuje neke suvremene naučne metode poslovanja privrednih poduzeća, koji su u vezi s porastom produktivnosti rada. To su npr. slijedeći metodi: »ispitivanje tržišta«, »unapređenje proizvodnje«, »rezultati primjene studija rada vremena i pokreta u okviru instituta«, »primjena mehanografskih sredstava«, »matematičko programiranje« i »primjena industrijske psihologije«. Autor je sve ove metode detaljno razradio.

Nemamo pretenzija da u ovom kratkom prikazu možemo dati temeljiti osvrt i ocjenu svih onih mnogobrojnih zanimljivih i značajnih pitanja koja je pokrenula ova knjiga. Zato se odlučujemo na to da istaknemo samo neka

od njih. Čitava knjiga odiše sasvim jasnim (i pozitivnim i konstruktivnim) stavom autora da se na sadašnjem stupnju razvoja ukazuje neminovna potreba (i mogućnost) prelaza naše privrede na viši nivo privređivanja. U vezi s time autor je posebno istakao i veoma dokumentirano dokazao — između ostalog — slijedeće, što posebno ističemo kao pozitivni doprinos ove knjige:

a) Postoji neraskidiva veza između podizanja životnog standarda (tj. lične potrošnje) i nužnosti i mogućnosti razvijanja intenzivnijeg sistema privređivanja u privredi. Autor je pokazao da viši nivo životnog standarda, što je i jedan od glavnih ciljeva socijalističkog društva, zahtijeva i višu produktivnost rada, kao i promjene u strukturi potrošnje, a potom i proizvodnje. U vezi s time autor je iznio podatke da domaćinstva s višim dohocima sve više dohotka troše na trajna potrošna dobra dok domaćinstva s nižim dohotkom najveći dio dohotka troše na ishranu. Odnosno, struktura potrošnje i nivo dohodaka se nalaze u određenoj korelacionoj vezi. Viši nivo života uvjetuje nastajanje novih industrijskih grana, širenje podjele rada, specijalizacije i kooperacije, kao i razvijanje masovne serijske proizvodnje, koja će dati po jedinici proizvodnje sve jeftiniju proizvodnju. U vezi s time autor ističe da i zarade pojedinih članova društva moraju biti, na osnovu produktivnosti rada, tolike, da mogu apsorbirati što veću količinu proizvoda koji se sada masovno proizvode. Povećani nivo produktivnosti rada uvjetuje i promjenu u strukturi stanovništva. »Svugdje privredni razvoj traži suvremenu masovnu proizvodnju s višim nivoom mehanizacije i organizacije rada, a to znači i produktivniju proizvodnju.« (str. 26)

b) Čini nam se da je jedan od najvećih doprinosa autora analiza faktora i metoda porasta produktivnosti rada. Autor je ovdje ne samo upotrijebio određeni naučni instrumentarij i istakao ono što je bitno, već i ukazao na sasvim konkretne faktore od kojih zavisi podizanje produktivnosti rada. Ovaj dio knjige po našem mišljenju ima veliko značenje i za praktičnu ekonomsku politiku naše zemlje. Time se autor još jednom potvrđuje kao odlični poznavalac naše ekonomske politike i privredne izgradnje. On na ovom mjestu ističe da su metode ubrzanog porasta produktivnosti rada ove: razvoj nauke i tehnologije, razmještaj proizvodnih snaga, koji može veoma značajno utjecati na porast produktivnosti rada, specijalizacija, kooperacija i integracija, ekonomska politika, sistem nagrađivanja (porast osobnih dohodaka), nivo kulturnog i tehničkog obrazovanja proizvođača i društveni odnosi proizvodnje.

Kako se iz prednjeg vidi sve su to takva bitna pitanja povećanja produktivnosti rada na koja se jednim dijelom može utjecati svjesnom akcijom subjektivnih snaga izgradnje socijalističke privrede.

c) Čalić je posebno zapazio i analizirao specifičnost porasta produktivnosti rada u industriji. On je to učinio zbog toga što se u suvremenom industrijskom razvoju događaju bitne promjene koje imaju za osnovu naučno-tehničku revoluciju koja je u toku. Posebno je pri tome značajno razvijanje kontinuiranog radnog procesa (fluidna proizvodnja). U vezi s time autor je nabrojio osnovne karakteristike današnjeg privrednog razvoja. Naveo je da je jedna od glavnih značajki savremenog privrednog razvoja, razvijanje procesa automatizacije koja znači »viši nivo kontinuiranosti procesa rada«. Karakteristike i specifičnosti podizanja produktivnosti rada u industriji proizlaze iz slijedećeg:

1. danas se razvija sve veća kontinuiranost procesa rada, stvara se više fluidnih procesa, nastaje globalnije korišćenje sirovina, razvija se sjeđinjavanje nekoliko radnih operacija u jedan zahvat, razvija se kompleksna automatizacija proizvodnog procesa,
2. povećana kontinuiranost procesa rada donosi veću tačnost i brzinu,
3. danas se u procesu rada nalazi sve veći broj tehnički efikasnijih strojeva i uređaja. Po pravilu oni su skuplji i kompliciraniji,
4. opća je pojava sve veća opremljenost rada,
5. nastaje brže zamjenjivanje tehničkih i tehnoloških konstrukcionih rješenja novim boljim i efikasnijim.

d) Posebno što želimo istaći kao doprinos ove studije jeste ispravno povezivanje porasta produktivnosti rada unutar naše zemlje (naše privrede) s nužnošću njezinog sve šireg i tješnjeg povezivanja sa svjetskim tržištem i svjetskom privredom. Premda se ovim pitanjima posebno u svojoj knjizi ne bavi, Čalić ga pravilno vezuje za naš daljnji privredni razvoj. On je time pošao od pravilnog marksističkog stava da se naša epoha odlikuje postepenom izgradnjom svjetske ekonomike. Jedan od vidova sve šireg povezivanja nacionalnih privreda jeste i razvijanje vanjske trgovine, specijalizacije i kooperacije. Tu je Čalić postavio pitanje eksploatacije svjetskog tržišta, i u vezi s time izbor i proizvodnu orijentaciju naše industrije.

e) Čalić je zapazio i istakao posebno značajnu ulogu položaja neposrednih proizvođača u procesu podizanja produktivnosti rada na viši i potrebni nivo. To je pitanje razvijanja novih proizvodnih odnosa. Time autor veže i formuliranje cilja privrednog razvoja, kao cilja razvijanja proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa. Najvažnija pitanja jesu ona koja se odnose na sve veće i šire prenošenje odlučivanja o proširenoj društvenoj reprodukciji na neposredne proizvođače i na njegove asocijacije. Tu je i pitanje iznalaženja motora koji će pokretati socijalističku proizvodnju i tehnički progres (produktivnost rada).

Iz svega što smo izložili proizlazi da je ovo djelo veoma vrijedan doprinos našoj ekonomskoj literaturi i da će ono moći poslužiti našim ekonomistima, studentima, privrednoj praksi i svima onima koji se bave ekonomskom problematikom. Posebno je ova knjiga značajna i radi toga što daje neke odgovore na pitanja koja pred sebe postavlja suvremena politička ekonomija socijalizma koja se nalazi u fazi konstituiranja. A upravo politička ekonomija socijalizma mora objašnjavati nove odnose, procese i zakonitosti koji nastaju u društvu prelazne etape.